

The Status of Ahl al-Bayt in the Poetry of Mukrian Region Poets: Mullah Ma'ruf Kukai Model

Article Type: Research

Qader Qaderi^{1*}

¹. Assistant Professor, Department of Arabic Language and Literature, Payame Noor University, Tehran, Iran.

Abstract

There is no doubt that interest in religious beliefs and values has enriched our cultural heritage throughout history. In this way, the love of Muhammad (peace be upon him) and his honorable family has been established for a long time among the Kurdish Muslims, and the poets and writers of the Mukrian region have always adorned their collections of poetry by praising Ahl al-Bayt (peace be upon them) and mentioning their virtues and perfections. Mulla Ma'ruf Kukai, is one of the contemporary poets committed to Ahl al-Bayt (peace be upon them) in this region. He decorated his poetic divan in the name of the Noble Messenger and the pure imams (peace be upon them) and versified many poems and pieces in praise of Ahl al-Bayt and his love and devotion to them. He expressed to them what their high position deserves. He demonstrated his sincere devotion to them from the bottom of his heart. Since this venerable poet has dedicated many poems to the praise of Ahl al-Bayt, it is worthy to be called the poet of Ahl al-Bayt in the Mukrian region. In his poems, Kukai referred to topics such as describing the Messenger, the incident of splitting the moon, the Night Journey and the Ascension, explaining the position of Imam Ali, expressing the virtues of the imams, analyzing the issue of Ghadeer and congratulating him on this occasion, the topic of the conquest of Khaybar and begging for the people of the house, among others. There are also many verses in his Diwan that refer to the appearance of Imam Mahdi (peace be upon him). The loyal poems of this educated poet enjoy a high position in terms of structure and style, so it can be said that this collection of his poems is characterized by calm, verbal and psychological accuracy and integrity. In this article, in a descriptive-analytical manner, the status of Ahl al-Bayt (peace be upon them) in the poems is examined, the main themes of committed literature are extracted, and images of Ahl al-Bayt (peace be upon them) are revealed. The most important results of the research point to the fact that Kuka's devotion to Ahl al-Bayt (peace be upon them) was not motivated by threats or greed, but rather it is sincere devotion and pure love emanating from Ahl al-Bayt.

Keywords: Mullah Ma'ruf Kukai; Ahl al-Bayt (peace be upon them); praise; Mukrian.

---

*Corresponding Author

ir

*ORCID ID; 0000-0001-7137-7567

Qaderi@pnu. ac.

Introduction

The discourse of Ahl al-Bayt (AS) has a special place among the poets of various Sunni sects, in such a way that they wrote valuable works in praise of Imams (AS). Meanwhile, the Kurdish poets of the Shafi'i religion have a special devotion to the Prophet's (PBUH) family. Prominent Kurdish poets, such as Mulla Jaziri, Ahmad Khani, Sheikh Ahmad Kor, Nali, Mahvi, Wafai, Maulana Khalid Naqshbandi, Maulvi Kurd, Bikhod, Bisarani, Sheikh Reza Talabani, Qane, Hamdi, Mastoura Ardalan and others have devoted their words to the praise of Ahl al-Bayt (AS).

The literature of Mokrian region also has many capacities to interact with Islamic teachings. This has caused "religious literature" in this region to have a long history. Kurdish poets in this region have always decorated their poems with the praise of the Prophet's family. Mullah Ma'ruf Kukai as one of the famous poets of this region, has been able to present the image of Ahl al-Bayt in the most beautiful way in poetry by using literary mechanisms.

Mokrian is a region centered on Mahabad, where the generals of Mokri ruled from the 9th to the 13th centuries, and it was located in the northwest of Iran and in the south of Lake Urmia. This Mirneshin, which has had its ups and downs in history, now refers to parts of the north and northwest of Kurdistan province and the south and southwest of West Azerbaijan province (Mahmoudi, 1996, p. 18).

Mokorian includes the cities of Sardasht, Piranshahr, Oshnoye, Naqadeh, Mahabad, Bukan, Shahindej, Takab, and Torjan village. Currently, Bukan city is the most populated city in this region. Kurdish language with Mokoriani dialect is used in the southern and central part of Mokorian. Now, in the administrative divisions of the region, what is officially left of Mokorian are the eastern, western and northern villages of Mokorian. Eastern and Western Mokoarian together with Western Akhtachi form the central part of Mahabad city, and North Mokoarian district is one of the districts of Merhamatabad district of Miandoab (Khazari, 2009, pp. 136-137)

Literature Review

In this research, the Arabic origins of the praise of Ahl al-Bayt in the poems of Mullah Ma'ruf Kukai as one of the prominent Kurdish poets of Makarian in the contemporary period are depicted. The conducted research shows that Kokei was influenced by the poets of the past centuries, such as Seyyed Hamiri, Daabal Khazaei and Abu Bakr Sanobari, in this category of his poems. It seems that the reason for this influence is Kokei's devotion to Ahl al-Bayt and his mastery of Arabic poetry. Kokei has tried to use the valuable works of the aforementioned poets to enrich this category of his poems. Based on this research, Kokei has been overtly and secretly influenced by these poets in this way, in such a way that all the axes of his poetry, which he wrote in the period of Ahl al-Bayt, are also found in the poems of the three poets.

Methodology

In this essay, in a descriptive-analytical way and relying on the aesthetic approach, the Arabic sources of the Mullah Ma'ruf Kokei's poetry in the Ahl al-Bayt (AS) are investigated and topics such as: the dignity of Imam Ali, the virtues of the Imams, the Khyber expedition, Ghadir, appeal to the Ahl al-Bayt, among others have been investigated.

Results

Kurds have a special love for the Prophet (PBUH) and Ahl al-Bayt, and this issue is abundantly seen in the poems of their poets. Many Kurdish poets have written beautiful poems about Ahl al-Bayt (AS) and have shown their devotion to them. By researching Madhi Kokei's poems about Ahl al-Bayt, the following results were obtained.

It seems that the Kurdish poets of Mokrian played a significant role in institutionalizing devotion to the Ahl al-Bayt, and since Kokei was a follower of Imam Shafi'i's religion and he was also an admirer

of the Ahl al-Bayt, this could be one of the reasons for Kokei's love for the Ahl al-Bayt. The detailed description of the Ahl al-Bayt (AS) in the Mullah Ma'ruf poems is rooted in his great devotion to this pure family. For this reason, he dedicated most of his poems to expressing the virtues of the Ahl al-Bayt. It can be seen from his Divan that he praised them out of pure heart and not to accumulate wealth and status. The most important Arabic sources of the praise of the Ahl al-Bayt in Diwan Kokei are the poems of "Sayed Hamiri, Da'abl Khaza'i and Abu Bakr Sanobri".

Perhaps the reason for this was Kokei's complete mastery of the Arabic language and literature and his familiarity with the poetry and prose texts of different Arabic periods, because the poems of different Arabic periods were taught in the educational centers of that time in the Mokrian region. The position of Ahl al-Bayt is manifested in Kokei's poems in the form of praising and mentioning their names. Kokei from among the Ahl al-Bayt (AS) has paid the most attention to Imam Ali (AS), and other Imams are also in the next ranks and each of these nobles have dedicated verses in his court. In the odes of praise, the characteristics of those nobles such as justice, good morals, forgiveness, hope for their intercession, among others, and incidents related to them, such as the conquest of Khyber, the Ghadir issue, etc., have been mentioned.

سرچشمه‌های عربی شعر شاعران اقلیم مَکریان در مدح اهل بیت، مطالعه موردی «ملا معروف کوکه‌ای»

نوع مقاله: پژوهشی

قادر قادری*

استادیار گروه زبان و ادبیات عربی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۱/۱۰

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۲/۰۹

چکیده

بدون شک توجه به ارزش‌های دینی، در طول تاریخ، موجب غنای میراث فرهنگی ما شده است. در این رهگذر عشق به پیامبر (ص) و خاندان ایشان از دیرباز در میان مردم کُرد ریشه دوانیده و شاعران منطقه مَکریان به مرکزیت مهاباد، همواره دیوان‌های شعرشان را با مدح اهل بیت (ع) آراسته‌اند. کوکه‌ای (۱۳۲۴-۱۳۵۳ش) از جمله شاعران این خطه است که قصاید فراوانی را در ثنای ائمه (ع) سروده و ارادت خود را به ایشان ابراز داشته است. در این جستار، به روش توصیفی-تحلیلی و با تکیه بر رویکرد زیبایی‌شناسی، سرچشمه‌های عربی شعر ملا معروف کوکه‌ای در مدح اهل بیت (ع) بررسی و به موضوعاتی از قبیل: منزلت امام علی، فضایل ائمه، غزوه خیبر، غدیر، توسل به اهل بیت و غیره پرداخته شده است. مهم‌ترین یافته‌های پژوهش بیانگر آن است که ارادت کوکه‌ای به اهل بیت (ع)، بیانگر عشق ایشان به خاندان مطهر پیامبر اسلام است. بررسی‌ها نیز نشان می‌دهد که ابراز ارادت به امام علی (ع) در اشعار کوکه‌ای از بسامد بیشتری برخوردار است و شاعر در مدح اهل بیت، از شعر شاعرانی چون سید حمیری، دعبل خزاعی و ابوبکر صنوبری تأثیر پذیرفته است.

کلیدواژه‌ها: ملا معروف کوکه‌ای، اهل بیت (ع) شعر معاصر کردی، مکریان، مهاباد، مدح.

١. مقدمه و بیان مسئله

گفتمان اهل بیت (ع) در میان شاعران مذاهب مختلف اهل سنت از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است؛ به گونه‌ای که آثار ارزشمندی را در مدح ائمه (ع) سروده‌اند. در این میان، شعرای کُرد شافعی مذهب، ارادتی ویژه به خاندان پیامبر (ص) دارند. شاعران برجسته کُرد، امثال ملای جزیری، احمدخانی، شیخ احمد کور، نالی، محوی، وفایی، مولانا خالد نقشبندی، مولوی کُرد، بیخود، بیسارانی، شیخ رضا طالبانی، قانع، حمدی، مستوره اردلان و... بخش عمده‌ای از اشعار خود را به مدح اهل بیت (ع) اختصاص داده‌اند. برای نمونه مولانا خالد نقشبندی ارادت خود را نسبت به امام رضا (ع) در قصیده‌ای طولانی این گونه به تصویر کشیده است:

این بارگاه کیست کز عرش برتر است   وز نور گنبدش همه عالم منور است
بهر نَگهبانی کفش مسافران   بر درگهش هزار چو خاقان و قیصر است
این بارگاه قافله‌سالار اولیاست   این خوابگاه نور دو چشم پیامبر است
این بارگاه حضرتی است که از شرق تا به غرب   وز قاف تا به قاف جهان سایه‌گستر است
این روضه رضاست که فرزند کاظم است   سیراب نو گلی ز گلستان جعفر است
(معمدی، ۱۳۳۸ش: ۲۸۱)

ادبیات اقلیم مکریان نیز دارای ظرفیت‌های زیادی برای تعامل با آموزه‌های اسلامی است. این امر باعث شده تا «ادبیات دینی» در این خطه، از پیشینه‌ای طولانی برخوردار باشد. شاعران کُرد در این منطقه، همواره اشعار خود را با مدح خاندان پیامبر (ص) آراسته‌اند. «ملا معروف کوکه‌ای» یکی از شاعران مشهور این خطه، توانسته است با استفاده از سازوکارهای ادبی، سیمای اهل بیت را به زیباترین شکل در شعر ارائه دهد.

"مکریان" منطقه‌ای است به مرکزیت مهاباد که در سده‌های ۹ تا ۱۳ هجری، سرداران مکری در آنجا حکومت می‌کردند و در شمال غربی ایران و در جنوب دریاچه ارومیه قرار داشت. این میرنشین که در تاریخ، فرازوفرودهایی داشته است، اکنون بر بخش‌هایی از شمال و

شمال غرب استان کردستان و جنوب و جنوب غرب استان آذربایجان غربی اطلاق می‌گردد (محمودی، ۱۳۷۵ش: ۱۸).

مَکریان شامل شهرستان‌های سردشت، پیرانشهر، اشنویه، نقده، مهاباد، بوکان، شاهین‌دژ، تکاب و دهستان ترجان است. در حال حاضر شهرستان بوکان پرجمعیت‌ترین شهرستان این منطقه است. زبان کردی با لهجه مَکریانی در بخش جنوب و مرکزی مَکریان کاربرد دارد. اکنون در تقسیمات اداری منطقه، آنچه از مَکریان به صورت رسمی برجای مانده، دهستان‌های مَکریان شرقی، غربی و شمالی است. مَکریان شرقی و غربی به همراه آختاچی غربی، بخش مرکزی شهرستان مهاباد را تشکیل می‌دهند و دهستان مَکریان شمالی یکی از دهستان‌های بخش مرحمت‌آباد میاندوآب است. (خضری، ۱۳۸۸ش: ۱۳۶-۱۳۷)

در این پژوهش، سرچشمه‌های عربی مدح اهل بیت در اشعار «ملا معروف کوکه‌ای» به عنوان یکی از شاعران برجسته مَکریان در دوره معاصر به تصویر کشیده شده است. تحقیقات به عمل آمده بیانگر آن است که «کوکه‌ای» در این دسته از اشعار خود، از شاعران سده‌های گذشته، از جمله سید حمیری، دعبل خزاعی و ابوبکر صنوبری متأثر بوده است. به نظر می‌رسد دلیل این تأثیرپذیری، ارادت کوکه‌ای به اهل بیت و تسلط وی بر شعر عربی باشد. کوکه‌ای تلاش نموده است تا برای غنا بخشی به این دسته از اشعار خود، از آثار ارزشمند شاعران فوق‌الذکر بهره ببرد. برپایه این پژوهش، کوکه‌ای در این مسیر به صورت آشکار و پنهان از این شعرا تأثیر پذیرفته است، به گونه‌ای که تمام محورهای شعر او که در منقبت اهل بیت سروده، در اشعار شاعران سه‌گانه نیز آمده است.

۱-۱- پرسش‌های پژوهش

شعرای «مَکریان» چه نقشی در بیان جایگاه اهل بیت ایفا کرده‌اند؟
مهم‌ترین سرچشمه‌های عربی شعر ملا معروف کوکه‌ای در مدح اهل بیت کدام است؟

تجلی عشق به اهل بیت در دیوان کوکه‌ای ریشه در چه دارد؟

بسامد مدح کدام یک از شخصیت‌های اهل بیت در دیوان کوکه‌ای بیشتر است؟
جایگاه اهل بیت در اشعار کوکه‌ای در قالب کدام اغراض شعری بیان شده و به کدام مناسبت‌های تاریخی آنان اشاره شده است؟

پیشینه تحقیق

تاکنون پژوهش مستقلی در شعر کوکه‌ای صورت نگرفته و می‌توان گفت اشعاری که وی درباره اهل بیت (ع) سروده، مورد توجه پژوهشگران واقع نشده است. اما پژوهش‌هایی در رابطه با مدح اهل بیت در شعر سایر شعرا کرد، نیز در اشعار شعرا سه‌گانه عرب، به شرح ذیل صورت گرفته است:

- اهل بیت (ع) در دیوان امام شافعی: سیدفضل اله میرقادری، مجله انجمن ایرانی زبان و ادبیات عربی، دوره ۱، شماره ۳، آبان ۱۳۸۴، ص ۱۲۷ تا ۱۴۸. نویسنده در این مقاله، با نگاهی به زندگی و جایگاه امام شافعی در شعر عربی و مصادر دیوان و موضوعات شعری‌اش، اشعاری را که درباره اهل بیت (ع) سروده، همراه با مصادر اصلی و ترجمه فارسی و گاهی توضیح و نقد و نظر، تحلیل نموده است.
- سیمای امام علی (ع) در اشعار سید حمیری: عرب، عباس؛ سالم، شیرین؛ مجله: لسان مبین، تابستان ۱۳۹۱، شماره ۸، ص ۱۹۸ تا ۲۲۳. پژوهش حاضر برخی از فضایل امام علی (ع) را در خلال اشعار سید حمیری به تصویر کشیده و به این نکته دست یافته که جهان‌بینی شاعر و نگاه او به شأن و منزلت امام علی بیش از هر چیز در دایره تلمیحات، گستره و نوآوری آن نهفته است.
- اهل بیت پیامبر (ص) در شعر شاعران کرد: بهروز خیریه، ۱۳۹۲، انتشارات کتاب فردا. در این کتاب، جایگاه اهل بیت در شعر شاعرانی چون دینوری، خالد نقشبندی، مستوره اردلان، مولوی کرد، جعفرقلی زنگلی، سید احمد حسینی، علی‌نقی دبیر، منوچهر خان کولیون، ملا احمد نودشه‌ای، ملا محمد خاکی، عبدالقادر پاره‌ای و... گردآوری شده است.
- سیمای امام رضا (ع) در آینه شعر دعبل خزاعی و نظیری نیشابوری: احمدی چناری، علی‌اکبر؛ احمدی، پریسا؛ مجله: کاوش نامه ادبیات تطبیقی، زمستان ۱۳۹۴، شماره ۲۰، ص ۱ تا ۱۷. یافته‌های این پژوهش نشان از آن دارد که امام (ع) در نگاه دو شاعر، نمونه واقعی انسان

کامل در صفات انسانی هستند. تعهدِ دعبل نسبت به بزرگداشت و دفاع از اهل بیت در شعرش به مراتب بیش از نظیری است و هر دو، شعر متعهد خود را ابزاری برای شفاعت خواهی از امام در روز جزا قرار داده‌اند.

- انعکاس شخصیت امام علی (ع) در شعر سید حمیری و مقایسه آن با سیمای انسان کامل در اشعار ناصر خسرو: نظری، نجمه؛ قائمی، مرتضی؛ طهماسبی، زهرا؛ مجله: عرفانیات در ادب فارسی، تابستان ۱۳۹۵، شماره ۲۷، ص ۱۰۸ تا ۱۳۱. بر اساس نتایج به دست آمده از این تحقیق، انسان کامل در سیمای حضرت علی (ع) تجلی می‌یابد و در محورهایی چون داشتن کرامات و امتیازات منحصر به فرد، سبقت در ایمان و توحید و عمل به فرایض دینی، تأیید از ناحیه پروردگار، داشتن علم الهی، معرفت دین، شجاعت مثال زدنی و داشتن فهم و درکی بی نظیر از قرآن معرفی می‌گردد.

- سبک‌شناسی شعر شیخ رضا طالبانی در مدح امام حسین (ع): یدالله پشبادی، فصلنامه پژوهش‌های نقد ادبی و سبک‌شناسی، دوره ۱۰، شماره ۳۷، مهر ۱۳۹۸، ص ۵۳ تا ۷۰. در این پژوهش سوای روشن شدن ویژگی‌های مهمی از قبیل روانی، وضوح، سادگی، خلوص، صراحت لهجه و ایمان عمیق به اندیشه و ایدئولوژی مطرح شده در شعر که از یکایک ابیات آن ملموس و مشهود است؛ به لحاظ سبک نیز بهره گرفتن از واژه‌های جهت‌دار و مؤکد برای تبیین و تفهیم معنا، تکیه بر صداها و آواهای دلالت‌دار و آهنگین در راستای تقویت لایه آوایی سبک، نمود یافتن برخی وجوه بلاغی از ویژگی‌های بارز این شعر است.

- بررسی کارکردها و پیام‌های معنایی جناس در شعر صفی‌الدین حلی «بررسی موردی مدایح نبوی (ص) و اهل بیت (ع)»: علی‌اکبر مرادیان قبادی، مجله انجمن ایرانی زبان و ادبیات عربی، دوره ۱۶، شماره ۵۴، خرداد ۱۳۹۹، ص ۴۷ تا ۷۰. در این پژوهش این نتیجه به دست آمده است که آرایه جناس در این قصاید از چند جهت در خدمت معنا قرار گرفته است، از جمله: تأکید بر مقصود، کسب اعتماد و پذیرش و تأیید مخاطب، تأثیر درونی مثبت بر مخاطب، دلالت بر تناسب، تشابه، تفاوت یا تضاد، و همچنین گاهی انواع جناس در غنا

بخشیدن به صور خیال در قصاید و انسجام آن‌ها در محورهای عمودی و افقی نقش داشته است.

بررسی‌های به‌عمل‌آمده بیانگر آن است که تاکنون هیچ پژوهشی در رابطه با موضوع مورد بحث این جستار، به عمل نیامده است.

۳. زندگی و جایگاه ادبی کوکه‌ای

تذکره‌هایی که به شرح حال کوکه‌ای پرداخته‌اند در مورد تاریخ تولد او متفق‌القول نیستند. اما مطابق مطالبی که در مقدمه دیوان وی آمده، ملا معروف در سال ۱۲۵۳ ش در روستای «حاجی خوش» در ۳۰ کیلومتری شمال مهاباد به دنیا آمده است (کوکه‌ای، ۱۳۹۴: ۲۶). تحقیقات نشان می‌دهد که تاریخ فوق با تاریخ ثبت ولادت شاعر در اداره آمار برابری می‌کند. دوران کودکی او مصادف است با درگیری «شیخ عبیدالله شمزینی» و «حمزه آقای منگور» با نیروهای دولتی و حمله خانمان‌برانداز "اعتمادالسلطنه" به ساوجبلاغ مکرری و روستاهای اطراف آن، که در آبان سال ۱۲۵۹ ش صورت گرفت و در نتیجه آن بیشتر نقاط شهر مهاباد در آتش سوخت (همان: ۱۶). بدین گونه معروف پنج‌ساله، از همان ابتدا با درد و محنت آشنا گشت و به علت فلاکت و ناامنی ناشی از این جنگ و تبعات نظام ملوک‌الطوایفی و خان‌خانی، خانواده او، از حاجی خوش به روستای «شاه گیلدی» کوچ کردند و او آن کودکی او تا ۱۲ سالگی در این روستا سپری شد.

در سن ۱۲ سالگی بدون اطلاع خانواده، برای تحصیل علوم دینی راهی کردستان عراق شد تا این‌که برادرانش پس از دو سال و نیم، او را در «خانقاه محوی» شهر سلیمانیه یافتند و به‌اکراه به وطن بازگرداندند. (دهشتی، ۲۰۰۹: ۵۶).

پس از بازگشت از سلیمانیه، در حوزه‌های علوم دینی «سردارآباد» و دارالعلم روستای «ترجان» در محضر اساتیدی از خاندان «قزلیجی» ادامه تحصیل داد و به کسب اجازه‌نامه تبلیغ و تدریس علوم دینی نائل آمد.

در سال ۱۲۷۸ ش با «آمین» خانم دختر «ملا رضا بانه‌ای»، ازدواج کرد، حاصل زندگی مشترک آن‌ها چهار پسر و دو دختر بود. ملا معروف مدتی در روستاهای اطراف مهاباد و بوکان به تدریس و امامت پرداخت، سرانجام به روستای خود، «کوکه» رفت و تا سال ۱۳۰۷ ش در

آنجا ماندگار شد. کوکه^۳ ای چهار سال پس از کشته شدن فرزندش در سال ۱۳۰۷ش، به ساوجبلاغ [مهاباد] نقل مکان کرد و در مسجد «شاه درویش» به پیش‌نمازی مشغول شد. هفده سال از زندگی مخاطره‌آمیز او در مهاباد سپری شد. در این سال^۴ها به علت قیام «ملا خلیل» علیه فرمان رضاشاه مبنی بر متحدالشکل شدن لباس، و حمله نیروهای دولتی به بهانه سرکوب این قیام، بر تنگدستی مردم افزوده شد. فقر و فلاکت از سویی و مرگ معصومه^۵ ۲۳ ساله دومین فرزند شاعر در سال ۱۳۱۵ش از دیگر سو، بیش‌ازپیش شاعر را آزرده‌خاطر نمود. این شاعر بلندآوازه، سرانجام صبح روز سه‌شنبه ششم شهریور ۱۳۲۴ش پس از ۷۰ سال زندگی پر مشقت در محله مسجد جامع به رحمت ایزدی پیوست و برای همیشه از محنت‌های دنیا آسوده گشت و در آرامستان ملا جامی به خاک سپرده^۶ شد. (کوکهای، ۱۳۸۷ش: ۱۷۸-۱۷۹)

زبان شعری کوکه^۳ ای مانند بسیاری از شاعران دوره مشروطه، زبان سنتی است. او در آن ظرف زمانی، با قالب‌های قدیمی شعر کلاسیک و اندیشه‌های تازه و واقع‌گرایانه به بیان مسائل اجتماعی پرداخته است، از نظر تصویر و ایما نیز بعضی از اشعار او کاملاً حرفه‌ای هستند ولی در بیشتر موارد از زبان کنایی و تشبیه و تلمیحات فراوان و قابل فهم بهره^۷ جسته^۸ است. درصد بسیار بالای واژگان عربی و بازتاب آیات و احادیث و اصطلاحات فقهی و فلسفی و عرفانی در اشعار این شاعر، مبین علم ژرف وی در این زمینه‌ها می‌باشد.

سبک شعر کوکه^۳ ای مبتنی بر سبک خراسانی و آکنده از احساس ظریف و اندیشه‌های والاست. او برای بسیاری از اشعار و غزل‌هایش، وزن و قافیه‌ای نزدیک به وزن و قافیه غزل‌های شیخ اجل انتخاب کرده است. بیشتر قالب شعری او را قصیده تشکیل می‌دهد و ویژگی‌های منحصربه‌فرد وی در اشعارش به‌خوبی نمایان است. اشعار وی در اوج بلاغت و فصاحت می‌باشند و کلمات گنگ و واژگان معقد چندان به دیوان وی راه ندارند، و بیشتر از ساختاری ساده که عموم مردم بتوانند از آن بهره ببرند، استفاده کرده است. اشعار ملا معروف سرشار از احساس ملی، وطن‌دوستی، عشق به زادگاه و میهن، ترویج اصول و مبانی صحیح

فرهنگی و اجتماعی می‌باشد. کلام او بسی شیرین و دلکش است. ایشان به چهار زبان کردی، فارسی، ترکی و عربی شعر سروده است.

٤. سرچشمه‌های عربی مدح اهل بیت (ع) در شعر «ملا معروف کوکه‌ای»

شاعران مکریان همواره به اهل بیت پیامبر (ص) ارادت داشته و در پرتو احادیث نبی مکرم و با تأسی به امام شافعی و با الهام‌پذیری از شاعران عرب، آثاری آکنده از عواطف خالصانه در منقبت اهل بیت آفریده‌اند. در این میان، ملا معروف کوکه‌ای یکی از بارزترین شاعران مکریانی است که عشق به اهل بیت را در جای‌جای دیوانش می‌توان دید. با توجه به این‌که در حوزه‌های علمی آن زمان مناطق کردنشین، خواندن و مدرسه‌دواین شعر عرب از جمله معلقات و . . . بسی متداول بوده، کوکه‌ای از آثار شاعران عرب به‌ویژه «سید حمیری، دعبل خزاعی و ابوبکر صنوبری» متأثر شده است.

٤-١- امام علی (ع)

٤-١-١- شجاعت در میدان نبرد

شجاعت حضرت علی (ع) در عرصه‌های گوناگون، تاریخ زرین صدر اسلام را درخشان کرده است. ایشان در یکی از فرازهای خطبه ١٩٢ نهج‌البلاغه چنین می‌فرمایند: «من در دوران نوجوانی، بزرگان و شجاعان عرب را به خاک افکندم و شاخ‌های بلند دو قبیلهٔ ربیع و مضر را درهم شکستم! (و سران گردنکش آن‌ها را به خاک نشاندم)» (نهج‌البلاغه: خطبه ١٩٢). بر این اساس، ستایش این دلاوری‌ها، در دیوان کوکه‌ای به‌کرات به چشم می‌خورد. او در وصف قدرت شمشیر ایشان چنین می‌گوید:

از ضرب ذوالفقار شه "لافتی علی"

گون و مکان به لرزه چو ابواب خیبر است

(کوکه‌ای، ١٣٩٤: ١٤)

بیت فوق، - به صورت عام- به ویژگی شجاعت در وجود حضرت علی اشاره دارد که لرزه بر اندام کفار انداخته بود، و- به صورت خاص- اشاره‌ای است به رشادت‌های آن حضرت در غزوهٔ خیبر. از آنجاکه یهودیان خیبر در جنگ احزاب با کمک‌های مالی خویش، مشرکان را

علیه مسلمانان بسیج نموده بودند، پیامبر (ص) تصمیم گرفتند این کانون توطئه را برچینند. لذا «غیله لیثی» را در مدینه جانشین خود نمود و پرچم را به امام علی (ع) سپرد و فرمان حرکت را صادر کرد. (فقیه، ۱۴۱۸ق: ۴-۹)

در این موقعیت حساس که مسلمانان بسیار نگران بودند، پیامبر (ص) فرمود: «این پرچم را فردا به کسی می‌دهم که خدا و پیامبر را دوست دارد و خدا و پیامبر هم او را دوست دارند و خداوند این دژ را به دست او می‌گشاید» (حلبی، ۱۴۲۲ق: ۳-۵۱) این سخن پیامبر (ص)، غریو شادی را در میان لشکر اسلام برانگیخت. آنچه در این زمینه در تذکره‌ها آمده مبین رشادت و فداکاری امام علی است که بنیان قلعه‌های خیبر را برکند و ریشه شیطنت را خشکاند. کوکه‌ای نیز در بیت فوق، ضمن اشاره به صفت شجاعت حضرت علی، این واقعه تاریخی را نیز بازگو کرده است.

در بیت فوق، کوکه‌ای در میان تمامی صفات نیک امام علی (ع) بر روی صفت فتوت و شجاعت و قدرت شمشیر ایشان متمرکز شده است؛ امری که در شعر سه شاعر نیز به وضوح دیده می‌شود. در دیوان «شعراى سه‌گانه» بارها به موضوع بطولت و بهادری امام علی اشاره شده است. «سید حمیری» با اشاره به نقش امام علی در جنگ‌های بدر و خیبر، می‌گوید:

مَشْيِي بَادِلًا لِلْمَوْتِ فِي اللَّهِ نَفْسَهُ   وَأَيَّدَهُ وَاللَّهُ مَا شَاءَ يَصْنَعُ
هُنَاكَ بَرِي هَامَ الْكُمَاةِ بِصَارِمٍ   لَهُ مِنْ سُيُوفِ الْهِنْدِ مَا مَسَّ يَقْطَعُ
وَفِي خَيْبَرَ فَاسْأَلْ بِهِ آلَ خَيْرٍ   أَمِنْ صَرِيحِهِمِ بِالسَّيْفِ هَلْ كَانَ يَشْبَعُ
أَلَمْ يُزِدْ فِيهَا مَرْحَبًا فَارِسَ الْوَعَى   صَرِيحًا لِحَبِيبِهِ ذُنَابٌ وَأَضْبَعُ
أَمَا فَتَحَ الْحِصْنَ الْمَشِيدَ بِنَاؤُهُ   وَقَدْ كَاعَ عَنْهُ قَبْلَ ذَلِكَ تُبْعُ

(الحمیری، ۱۹۹۹: ۱۳۵-۱۳۴)

«پای در میدان نبرد نهاد و جان خود را در راه خدا بر کف گذاشت، به همین جهت خداوند او را مورد تائید قرارداد و خدا هرچه را بخواهد انجام می‌دهد. آنجا [در جنگ بدر] سر قهرمانانِ مشرک را با شمشیر بر آن خود

قطع کرد. در رابطه با [شجاعت ایشان در] غزوه خیبر، از اهالی خیبر سؤال کن که: «آیا از زدن آنان با شمشیر سیر می‌شد؟! و آیا «مرحّب» را که شهسوار میدان نبرد بود، به مانند گرگ و کفتار به هلاکت نرساند؟! و آیا امام علی (ع) آن دژ [مستحکم خیبر] را که [دلیران] پیاپی از گشودن آن عاجز شدند، فتح نکرد؟!»

حمیری درجایی دیگر از دیوان خود مجدداً از فتوت و رشادت‌های امام علی و قدرت

شمشیر ایشان در جنگ «بدر» و «أحد» سخن می‌گوید:

وَلَهُ بَدْرٌ وَوَقْعَةٌ مَّشْهُودَةٌ كَانَتْ عَلَى أَهْلِ الْبَلَاءِ دَمَارًا
فَأَذَاقَ شَيْبَةَ وَالْوَلِيدَ مَنِيَّةً إِذْ صَبَّحَاهُ جَحْفَلًا حِزَارًا
وَلَهُ بَلَاءٌ يَوْمَ أُحُدٍ صَالِحٌ وَالْمُشْرِفِيَّةُ تَأْخُذُ الْأَدْيَارًا

(همان: ١٠٣)

«ایشان [امام علی (ع) در پیروزی مسلمانان] در جنگ بدر تأثیر بسیار چشم‌گیری داشت و کفار را نابود کرد. طعم تلخ مرگ را به «شبیبه» و «ولید» چشانند که صبحگاهان لشکری بزرگ را برای مقابله با وی آماده کرده بودند. او در جنگ «أحد» آزمونی نیکو پس داد و [با] شمشیر تیز خود، از عقب [نگون‌بخشان] را به هلاکت می‌انداخت [چراکه از ترس امام فرار می‌کردند و تاب مقاومت را نداشتند].»

دعبل نیز به رشادت‌های امام علی (ع) و جنگ‌آوری ایشان اشاره می‌کند. وی هرچند در ابیات ذیل به صورت خاص از جنگ احد و صفات مطرح‌شده امام علی در بیت کوکه‌ای، اشاره نکرده است، اما به صورت عام، و به طور ضمنی، بر همان ویژگی‌ها تأکید می‌نماید:

أَبُو تُرَابٍ حَيْدَرَهُ ذَاكَ الْإِمَامُ الْقَسْوَرَهُ
مُيَيْدٌ كُلِّ الْكُفْرَهُ لَيْسَ لَهُ مُنَاضِلُ
مُبَارِزٌ مَا يَرْهَبُ وَضَيْعَمٌ مَا يُغْلَبُ
وَصَادِقٌ لَا يَكْذِبُ وَفَارِسٌ مُحَاوِلُ
سَيْفُ النَّبِيِّ الصَّادِقُ مُيَيْدٌ كُلِّ فَاسِقِ

(الخزاعی، ١٩٩٤: ١١٣-١١٤)

«ابو تراب: علی (ع) شجاع و دیو دل است، او همان شیر بیشه است. همه کافران را نابود کرد و کسی را یارای آن نیست که با وی مبارزه کند. او مبارزی است که [هرگز] نمی‌هراسد، و شهسواری است که [همواره برای اعتلای اسلام] در حال کوشش است. او شمشیر راستین پیامبر است و هر فاسق و فاجری را از بین می‌برد.»

۲-۱-۴- مشکل گشا و دروازه علم

با دقت در دیوان کوکه‌ای، اخلاص و عشق فراوان وی به اهل بیت (ع) به وضوح دیده می‌شود. او در قصیده‌ای، امام علی (ع) را مفتاح هر قفل و حلال هر مشکل و دروازه علم معرفی می‌کند:

رفتم به گلزار ادب وقت سحر دیدم گلی می‌خواند با شوق و طرب بر شاخه آن بلبل
ای بی‌خبر از فضل مولانا امیرالمؤمنین "مفتاح قفل" و "باب علم" و "کاشف هر مشکلی"

(کوکه‌ای، ۱۳۹۴: ۲۴)

شاعر در ابیات فوق، نه تنها آدمیان را ثناگوی امیرالمؤمنین می‌داند بلکه سایر موجودات را نیز ستایشگر آن امام به حساب می‌آورد؛ به گونه‌ای که آواز بلبلان بر شاخساران به هنگام سحر را کنایه از اقرار آنان به عظمت جایگاه ایشان می‌داند. در بیت دوم، عبارت "باب علم" اشاره است به حدیث نبوی: (أَنَا مَدِينَةُ الْعِلْمِ وَعَلِيٌّ بَابُهَا) (النيسابوري، ۱۹۹۰م، ج ۳: ۱۳۷، ح ۶۳۷-۶۳۹، البغدادی، ۱۴۱۷، ج ۳: ۱۸۱، ح ۱۲۰۳، و ج ۵: ۱۱۰، ح ۲۵۰۲ و ابن الأثير، ۱۹۹۴م، ج ۴: ۸۷، ح ۱۱۰۷): «من شهر دانشم و علی دروازه آن است».

سید حمیری نیز در چند جا از دیوان خود، ضمن تصریح به حدیث «مَدِينَةُ الْعِلْمِ» - که در ابیات کوکه‌ای آمده است - در قالب استفهام انکاری بیان می‌کند که «آیا غیر از امام علی را برای خود به عنوان اسوه برگزینم؟! خیر، قسم به آن که آسمان را بنا نهاد! همان کس که دروازه شهر علم بود و قرآن و حدیث نبوی را تبیین و تفسیر نمود»:

أَسْوَاهُمْ أَبْغِي لِنَفْسِي قُدْوَةً لَا وَالَّذِي فَطَرَ السَّمَاءَ سَمَاءَ
مَنْ كَانَ بَابَ مَدِينَةِ الْعِلْمِ الَّذِي ذَكَرَ النُّزُولَ وَفَسَّرَ الْأَنْبَاءَ

(الحميري، ۱۹۹۹: ۲۵-۲۴)

دعبل خزاعی نیز در ابیاتی بسیار زیبا، به موضوع پُردلی، مشکل گشایی و کارسازی و یاورِ امام علی در بزنگاه‌های تاریخ‌ساز، اشاره می‌کند و تصریح می‌نماید که ایشان همواره یار و همدم رسول خدا بوده و موازنه را به نفع اسلام تغییر داده است:

سَقِيًّا لِيَبْعَةَ أَحْمَدَ وَوَصِيَّهِ أَعْيَى الْإِمَامَ وَلَيْتَنَا الْمَحْشُودَا
أَعْيَى الَّذِي نَصَرَ النَّبِيَّ مُحَمَّدًا قَبْلَ الرِّيَّةِ نَاشِئًا وَوَلِيدَا
أَعْيَى الَّذِي كَشَفَ الْكُزُوبَ وَلَمْ يَكُنْ فِي الْحَرْبِ عِنْدَ لِقَائِهَا رَعْدِيدَا

(الـخزاعی، ١٩٩٤: ٥٩)

«سبز و خرم باد مبیعت احمد و وصی او! یعنی بیعت پیامبر با ولی و امامان علی (ع) که مورد حسادت واقع شد. همان کس که پیامبر خدا، حضرت محمد (ص) را قبل از سایرین و در دوران نوجوانی یاری داد. آن کس که غم‌ها برطرف نمود و مشکل گشا بود و به هنگام رویارویی با دشمن در جنگ، ترسو و بزدل نبود.»

خزاعی نیز در ابیات ذیل، ضمن اشاره به موضوعی که کوکه‌ای از آن صحبت کرده است،

بسیار هنرمندانه می‌سراید:

سِنَانُ مُحَمَّدٍ فِي كُلِّ حَرْبٍ إِذَا تَهَلَّتْ صُدُورُ السَّمْهَرِيِّ
وَأَوَّلُ مَنْ يُجِيبُ إِلَى بَرَازٍ إِذَا زَاغَ الْكَمِيُّ عَنِ الْكَمِيِّ

(الـخزاعی، ١٩٩٤: ١٤٤)

«[علی (ع)] در تمامی جنگ‌ها شمشیر پیامبر بود؛ آنگاه که سینه نیزه‌ها، تشنه [خون دشمنان] بود. او اولین کسی بود که پای در میدان مبارزه می‌نهاد؛ هرگاه که هم‌اورد با هم‌اورد به مبارزه برمی‌خاست.»

اما آنچه حمیری در باب شجاعت و شهامت و مشکل گشایی امام علی (ع) گفته است،

حقیقتاً زیبا و شگفت برانگیز است و روح آدمی را مسحور می‌گرداند:

عَلِيٌّ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ وَعِزُّهُمْ إِذَا النَّاسُ خَافُوا مُهْلِكَاتِ الْعَوَاقِبِ
عَلِيٌّ هُوَ الْمَرْهُوبُ وَالذَّائِدُ الَّذِي يَدُودُ عَنِ الْإِسْلَامِ كُلِّ مُنَاصِبِ
عَلِيٌّ هُوَ الْعَدْلُ الْمَوْفِقُ وَالرِّضَا وَفَارِخٌ لَبَسَ الْمُبْهَمَاتِ الْغَرَائِبِ
عَلِيٌّ هُوَ الْغَيْثُ الرَّبِيعُ مَعَ الْحَيَا إِذَا نَزَلَتْ بِالنَّاسِ إِحْدَى الْمَصَائِبِ

(الـحمیری، ١٩٩٩: ٥٦)

«علی (ع) امیرالمؤمنین و مایه عزت و افتخار آنان است؛ آنگاه که مردم از عواقب و پیامدهای مرگبار حوادث بهراسند. علی (ع) در برابر دشمنان معاند، از اسلام دفاع می‌کند و همه [بدخواهان] از او می‌هراسند. علی (ع) نماد

عدالت و رضایت و موفقیت است و برطرف‌کننده ابهامات و ایرادات و مشکلات است. علی (ع) همان باران و شبنم بهاری است، آنگاه که مصیبتی بر مردم نازل شود».

۳-۱-۴- غدیریه

اشعار غدیریه کوکه‌ای نشأت گرفته از باور ایشان به جایگاه والای امام علی است. کوکه‌ای ابیاتی زیبا و دل‌نشین در رابطه با عید غدیر دارد که نشانگر التزام ایشان به اهل بیت (ع) است:

<p>بنگر بین امروز در تبریک این عید غدیر در عالم ناسوتی و لاهوتی و کروبیان در دست هر یک از ملک بر سطح هر بام تا فلک گر کرده گوش ساکنان گنبد سبع الطباق حوران جنت در لباس سندوس و استبرقی شادی کنان تبریک گویان در قصور جنتی یا أيها الناس اذکروا ما قیل فی تعریفهم</p>	<p>راجع به شاه اولیاء ماضی و مستقبل شد منعقد چون هاله بر دور قمر یک محفلی یک ساغری از باده مهر و محبت ممثلی آوازه "مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَمَوْلَاهُ عَلِيٌّ" با زیور فیروزه و لعل و زبرجد محتلی در بزم رقص افتاده می‌گویند با صوت جلی لا سیف إلا ذولفقار لا فتی إلا علی (کوکه‌ای، ۱۳۹۴: ۲۴)</p>
---	--

هرچند که کوکه‌ای در ابیات فوق تصویری بدیع و قابل‌تحسین از غدیر ارائه می‌کند، اما باین‌وجود معتقد است که زبانش از بازگو کردن آن جایگاه، لنگ و قلمش از ترسیم آن عاجز و آنچه ذکر کرده کمتر از خردل و در حد دامن از سنبل است:

<p>در وصف آن عید سعید مذهبی گر خرمنی می‌خواستم از شکر نامش دهن شیرین کنم ورنه زبان لنگ، و قلم مکسور، و فکرم قاصر است</p>	<p>شعر و غزل انشا کنم کمتر بود از خردلی از گلشن اوصاف او ریزم به دامن سنبل از مدح و تعریفش به‌طور کاملی و اکملی (همان: ۲۴)</p>
--	--

شعرای سه‌گانه عرب نیز در دیوان خود، بارها به موضوع غدیر اشاره کرده‌اند. برای نمونه، حمیری در ابیات ذیل چنین می‌گوید:

يَوْمَ قَامَ النَّبِيُّ فِي ظِلِّ دَوْحٍ وَالْوَرَى فِي وَدِيقَةٍ صَبِيحُودٍ

رَافِعاً كَفَّةً يُمْنَى يَدَيْهِ بَاجِئاً بِاسْمِهِ بِصَوْتٍ مَدِيدٍ
 أَيُّهَا الْمُسْلِمُونَ هَذَا خَلِيلِي وَوَزِيرِي وَوَارِثِي وَوَارِثِي
 وَأَبْنُ عَمِّي أَلَا مَنْ كُنْتُ مَوْلاً هُوَ فَهَذَا مَوْلَاهُ فَارْعَوْا عُهْدِي
 وَعَلَيَّ مِنِّي بِمَنْزِلِ هَارُونَ بْنِ عِمْرَانَ مِنْ أَخِيهِ الْوُدُودِ

(الحميري، ١٩٩٩: ٨١-٨٠)

«روزی که پیامبر (ص) در زیر سایه آن درخت بزرگ -درحالی که مردم در گرمایی طاقت فرسا به سر می بردند- دست علی (ع) را با دست راست خود بالا برد و با صدایی آشکار، نام او را بر زبان آورد [و گفت: ای مسلمانان! این دوست صمیمی و وزیر و وارث و جانشین و پسرعموی من است. آگاه باشید هر که من مولا و فرمانروای اویم، پس علی هم مولای اوست و عهد و پیمان مرا نگاه دارید. و علی نسبت به من به منزله هارون نسبت به موسی و برادر [گرامی] من است».

صنوبری نیز موضوع غدیر را با همان سبک و سیاق بیان کرده و می گوید:

رَفَعَ النَّبِيُّ يَمِينَهُ بِيَمِينِهِ لِيَرَى ارْتِفَاعَ يَمِينِهِ رَائِيَهَا
 آخَاهُ فِي حُجْمٍ وَثَوَّةٍ بِاسْمِهِ لَمْ يَأُلْ فِي خَيْرٍ بِهِ تَنْوِيَهَا
 هُوَ قَالَ: أَفْضَلُكُمْ عَلَيَّ إِنَّهُ أَمْضَى فَسُنَّتُهُ الَّتِي مُضِيهَا
 هُوَ لِي كَهَارُونَ لِمُوسَى حَبْدًا تَشْبِيهِ هَارُونَ بِهِ تَشْبِيهَا

(الصنوبری، ١٩٩٨: ٤٦١-٤٦٢)

«پیامبر (ص) دست راست علی (ع) را با دست راست خود بالا برد، تا همه آن را ببینند. در «غدیر خم» از او به عنوان برادر خویش نام برد و از ذکر نام ایشان در هیچ جایی خودداری نکرد. ایشان فرمودند: فاضل ترین شما علی است و این موضوع را امضا نمود و سنت و روش پیامبر (ص) ساری و جاری و نافذ است. او برای من به مانند هارون برای موسی است و کاش [می شد] هارون را به علی تشبیه کرد».

کوکه ای گاه با تکیه بر عبارات قرآنی از قبیل: (نَصْرٌ مِنَ اللَّهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ) (صف: ١٣)، (وَنِعْمَ النَّصِيرُ) (حج: ٧٨)، (ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ) (مائده: ٥٤) و (بِسْمِ الْمَصِيرِ) (بقره: ١٢٦-٢٨٥) ابیات نغزی درباره امام علی (ع) می سراید. بنابراین، نخستین ویژگی خلاقیت ادبی کوکه ای که باید در "کوکه ای شناسی" مورد توجه واقع شود، "شعور دینی" اوست. این شعور، بر آفرینش شعری کوکه ای سایه انداخته و دیوان او را تبدیل به مناجاتی صافی ضمیرانه کرده است که با تظاهر به تدین و یا اقدام به شعر مذهبی سرودن فاصله دارد. هم چنین به کاربرد اصطلاحاتی از قبیل: شه لافتی، مفتاح فضل، باب علم، کاشف هر مشکلی، أنت منی، وزیر، مولای زمان،

شاه نجف، مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ وَ... ، مضمون والای اشعارش را دوچندان ساخته و این دلیلی است بر ارادت وی به اهل بیت. کوکه‌ای در قصیده زیر، برای تبریک عید غدیر از تمام وجود خویش مایه می‌گذارد و دو زبان دیگر را نیز از خامه خویش وام می‌گیرد تا حق مطلب را ادا نماید:

در تواریخ و کتب، مکتوب و معلوم و شهیر شاه‌باز کبریا ماه رسالت را مدیر در حضور جمله اصحاب و یک جم غفیر وصف این خلعت ننگجد در بیان و در ضمیر صورتش از "أنت منی" جوهرش "نعم النصیر" در کنار و جیب اطرافش به شکل مستدیر شعله افکند همچو در صحن فلک مهر منیر از صدای تهنیت کر گشت گوش چرخ پیر جملگی در حیرت از این خلعت شاه و وزیر "ابن عبدالله شه" و "ابن ابی طالب وزیر" چون عرض از جسم و بوی از مشک تاتار و عبیر (کوکه‌ای، ۱۳۹۴: ۲۷-۲۸)

این همان عیدی است همچون شمس در نصف النهار این همان روز همایون است ختم انبیا حضرت جدالحسن راجع به فضل بولحسن خلعت "من كنت مولاه فمولاه علی" تارش از "نصر من الله" پودش از "فتح قریب" "لا فتی الا علی" با خط رنگین و جلی "ذاک فضل الله یوتی من یشاء" اندر وسط لطف فرمودند پوشیدند بر بالای او ساکنان عرش با کرسی نشینان فلک تا بود بر دولت اسلام و خیل مؤمنین نصرت و فتح و ظفر زیشان نگرده منفصل

با دقت در ابیاتی که شعرای سه گانه عرب در موقعیت‌های مختلف دیوان خود در رابطه با موضوع فوق گفته‌اند، تأثیرپذیری کوکه‌ای از سبک و سیاق شعری آنان به وضوح دیده می‌شود. برای نمونه، صنوبری در ابیات ذیل، اصطلاح "وزیر" را برای امام علی به کار می‌برد که در ابیات کوکه‌ای نیز از آن استفاده شده است:

زُورَا النَّبِيِّ وَزُورَا وَصِيَّهُ وَالْوَزِيرَا
مُحَمَّدًا وَعَلِيًّا وَشَبِيرَا وَشَبِيرَا

(الصنوبری، ۱۹۹۸: ۸۸)

«پیامبر (ص) را زیارت کنید و «وصی» و «وزیر» او را زیارت ن؛ محمد و علی و حسن و حسین را زیارت کنید»

حمیری نیز در ابیات ذیل، نسبت امام علی را به پیامبر اسلام همانند نسبت هارون به موسی می‌داند؛ امری که در ابیات کوه‌ای نیز به آن تصریح شده است: [. . . تارش از "نصر من الله" بودش از "فتح قریب" صورتش از "أنت منی" جوهرش "نعم النصیر" . وی می‌گوید:

وَكَانَ كَهَاؤُونَ بِنِ عِمْرَانَ عِنْدَهُ مِنْ الْمِصْطَفَى مُوسَى النَّجِيبِ الْمَكْلَمِ
وَأَوْجَبَ يَوْمًا بِالْغَدِيرِ وِلَاءَهُ عَلَى كُلِّ بَرٍّ مِنْ فَصِيحٍ وَأَعْجَمِ
لَدَى دَوْحٍ حُجِّمٍ آخِذٍ بِيَمِينِهِ يُنَادِي مُبِينًا بِاسْمِهِ لَمْ يُجْمِعِ

(الحميري، ١٩٩٩: ١٨٧)

«علی (ع) در نزد پیامبر (ص) به مانند هارون پسر عمران؛ آن فرد نجیبی بود که خداوند با او صحبت نمود. روزی پیامبر در غدیر، ولایت وی را بر هر انسان نیکوکاری از عرب و عجم واجب گرداند. در نزد آن درخت بزرگ، دست راستش را گرفت و نام ایشان را بدون هیچ لکن و ابهامی بر زبان آورد».

٤-١-٤- منکر فضل علی (ع) جهنمی است

کوه‌ای منکران فضیلت حضرت علی را یاران جهنم می‌داند و معتقد است هر کس عشق علی و فرزندانش را در سر نداشته باشد، دوزخی است. سپس می‌گوید هر آنچه را که از ستایش ائمه بر زبان آورده، خوشه‌ای است از خرمنی:

منکر فضل و مقامات امیرالمؤمنین "بَشِّرُوهُمْ أَنَّهُمْ إِخْوَانُ أَصْحَابِ السَّعِيرِ"
هر که را در سر نباشد عشق اولاد علی مستقرش دوزخ و مأوای او "بئس المصیر"
بنده آنچه گفتم از تبریک و از تعریف عید خوشه‌ای از خرمنی باشد قلبی از کثیر
(کوه‌ای، ١٣٩٤: ٢٧-٢٨)

حمیری نیز در چندین مورد، به سرنوشت مخالفان و دشمنان امام علی اشاره نموده و سرانجام وخیمی را برایشان به تصویر می‌کشد و آنان را دارای «باورهای ناپخته» و «استدلال‌های باطل» نامیده است که هیچ‌گاه به مقصود نمی‌رسند:

إِنَّ أَمْرًا حَصْمُهُ أَبُو حَسَنِ لَعَازِبُ الرَّأْيِ دَاخِضُ الْحُجَجِ
لَا يَقْبَلُ اللَّهُ مِنْهُ مَعْدِرَةً وَلَا تُثَلِّقِيهِ حُجَّةُ الْفَلَجِ

(الحمیری، ١٩٩٩: ٦٥)

درجایی دیگر نیز منکران فضل امام علی را کافر و منافق به حساب می‌آورد و معلوم است که سرنوشت چنین کسانی بسی وخیم و جایگاهشان دوزخ و آتش جهنم است. او معتقد است

که جز انسان‌های صادق و مؤمن و پرهیزگار، او را دوست نمی‌دارند و جز انسان‌های کافر و منافق، کینه او را به دل نمی‌گیرند (ابن شاهین، ۱۹۹۵: ۱۷۶؛ النسائی، ۱۹۸۶، ج ۸: ۱۱۵):

وَقَالَ لَهُ مَا إِنَّ يُجِبُّكَ صَادِقٌ مِّنَ النَّاسِ إِلَّا مُؤْمِنٌ مُّتَوَرِّعٌ
وَيَفْلَاكَ إِلَّا كَافِرٌ وَمُنَافِقٌ يُفَارِقُ فِي الْحَقِّ الْأَنَامَ وَيَخْلَعُ

(الحمیری، ۱۹۹۹: ۱۳۷)

صنوبری نیز معتقد است کسانی که عشق علی و آل بیت (ع) را در دل دارند، در نور و روشنایی [بهشت] قرار خواهند گرفت و آنان که بغض و کینه ایشان را در دل می‌پروراند، به آتش دوزخ گرفتار خواهند شد:

فَمُضْمِرُ الْحَبِّ فِي نُورٍ يُخْضُ بِهِ وَمُضْمِرُ الْبُغْضِ مَخْضُوصٌ بِنِيرَانٍ
هَذَا عَدَاً فِي النَّارِ يَمْلِكُهُ وَذَاكَ رِضْوَانٌ يَلْقَاهُ بِرِضْوَانٍ

(الصنوبر، ۱۹۹۸: ۴۵۳-۴۵۴)

۵-۱-۴- توسل به علی و شفاعت ایشان

از سیاق کلام چنان برمی‌آید که کوکه‌ای از مشکلی در "اداره عدلیه" مهاباد رنج می‌برده و پرونده‌اش مورد بی‌اعتنایی قرار گرفته است. او پس‌از آن که درمی‌یابد اقداماتش برای احقاق حق مؤثر نبوده، از بخت و اقبال خود می‌نالند و چاره را در آن می‌بیند که دست به دامان ائمه شود. او در این شکوائیه، ضمن مدح زیبای اهل‌بیت، به‌ویژه امیرالمؤمنین، او را به جان مبارک حسنین و به دیده نمناک سجاد و به نور باقر و به مقام والای رضا و مهدی (ع) قسم می‌دهد که به‌دانش برسد و از این‌همه جفایی که در حقش روا داشته‌اند، نجاتش دهد و در کار "معروف" [ملا معروف کوکه‌ای] فرجی حاصل فرماید:

می‌برم شکوه خود محکمه عدل کسی مدح او کرده خداوند به نص آیات
گویم ای آن‌که خیاط ازلی خلعت "من" کنت مولاه" بریده به قد و بالایت
"لا فتی" زینت امضای خط فرمانت "انت منی" رقم حاشیه طغرایت

فَسَمَّتْ مِي دَهْمِ اَوَّلَ بِهٖ حَيَاتِ حَسَنِينَ "سَرور آل نَبِي" جَمَلَهٗ بِهٖ اسْتِثْنَايَتِ
 بِهٖ نَمِ دِيْدَهٗ سَجَادٍ وَ بِهٖ نُوْرٍ بَاقِرٍ عَنصَرٍ صَادِقٍ وَ سِيْمَايَ مَهْرٍ اَسَايَتِ
 بِهٖ رِضَايَتِ كِهٖ مَقْدَسٌ شَدِهٖ اَزْ مَشْهَدِ اَوْ خَاكِ مَشْهَدِ چُو نَجْفِ اَزْ قَدَمِ وَالَايَتِ
 بِهٖ تَقِيٍّ وَ بِهٖ نَقِيٍّ يَعْنِي جَوَادٍ وَ هَادِيٍّ جَوْهَرِ بَحْرِ عُلُوْمِ وَ عَمَلِ وَ تَقْوَايَتِ
 بِسِ بِهٖ جَانِ حَسَنَتِ يَعْنِي حَسَنَ عَسْكَرِيَّتِ نَاصِرِ اَهْلِ دَلِّ وَ صَفِّ شَكْنِ اَعْدَايَتِ
 مَرْكَزِ دَايِرَهٗ عَدْلِ، مَحْمَدِ مَهْدِيٍّ مَهْرِ بَرَجِ فَلَكَ حَيْدَرِيٍّ وَ زَهْرَايَتِ
 اَمْرٍ "مَعْرُوفٍ" بِهٖ جَايِ اَرِّ اِگَرِّ مِي خَوَاهِيٍّ كِهٖ شَوِيٍّ مَوْرِدِ لَطْفِ وَ نَظَرِ مَوْلَايَتِ
 (كوكه‌ای، ۱۳۹۴: ۱۰۶)

شعراي سه‌گانه نیز همگی توسّل به اهل‌بیت را مایهٔ مباحات و نجات خویش از هول و هراس روز آخرت و برطرف شدن مشکلات آن روز می‌دانند. تفاوت بارز در دیدگاه کوكه‌ای با سه شاعر در این است که وی در ابیات خویش، برای حل و فصل مشکلات دنیوی به ائمه توسّل می‌جوید، اما شعراي سه‌گانه، برای مغفرت گناهانشان به اهل‌بیت متوسّل می‌شوند. دعبیل خزاعی در ابیات ذیل، پیامبر بزرگوار اسلام و امام علی و حضرت فاطمه زهرا و دو فرزند ایشان و فرزندزادگان آنان را شفیع خود معرفی می‌کند:

شَفِيْعِي فِي الْقِيَامَةِ عِنْدَ رَبِّي مُحَمَّدٌ وَالْوَصِيُّ مَعِ الرَّسُولِ
 وَسِبْطًا أَحْمَدٌ وَبُنُو بَيْتِهِ أَوْلِيَاكَ سَادَتِي آلَ الرَّسُولِ

(الخزاعي، ۱۹۹۴: ۱۱۵)

حمیری نیز در مواقع متعدد از دیوان خویش، همسو با دعبیل چنین می‌سراید:

بَيْتُ الرِّسَالَةِ وَالنُّبُوَّةِ وَالذِّبِّ نَنْ نَعُدُّهُمْ لِدُنُوْبِنَا شَفْعَاءَ
 الطَّاهِرِينَ الصَّادِقِينَ الْعَا لِيْمِينَ السَّادَةَ النَّجْبَاءَ
 إِلَيَّ عَلِقْتُ بِحُبِّهِمْ مُتَمَسِّكًا أَرْجُو بِذَاكَ مِنَ الْإِلَهِ رِضَاءَ

(الحميري، ۱۹۹۹: ۲۲-۲۳)

«اهل‌بیت را شافع گناهانمان به حساب می‌آوریم؛ همانان که پاک و مطهر و صادق و دانا و سرور و نجیب‌زاده هستند. به‌راستی که من شیفته و شیدای محبت آنان هستم و با این کار، امید به رضایت [و رضوان] خدا را دارم». صنوبری نیز دوستی با خانوادهٔ پیامبر (ص) و عشق به "آل کسا" را مایهٔ افتخار خود می‌داند:

حُبُّ النَّبِيِّ مُحَمَّدٍ وَوَصِيِّهِ مَعِ حُبِّ فَاطِمَةَ وَحُبِّ بَيْتِهَا
 أَهْلِ الْكِسَاءِ الْحَمْسَةِ الْعُرْرِ الَّتِي بَيْنِي وَالْغُلَا بِغُلَاهُمْ بَانِيهَا

هُم صَفْوَةُ الْكَرَمِ الَّذِي أَصْفَيْتُهُمْ وَوَدِي وَأَصْفَيْتُ الَّذِي يَصْفِيهَا
أَرْجُو شَفَاعَتَهُمْ فَبَلِّغْ شَفَاعَةَ يَلْتَدُّ بَرْدَ رَجَائِهَا رَاجِيهَا

(الصنوبری، ۱۹۹۸: ۴۶)

«عشق به پیامبر و وصی او و عشق به فاطمه و فرزندانش، همان پنج نفر آل کسا که نزدیکی به آنان موجب هر نوع رفعت و والایی است [مایه افتخار من است] آنان شخصیت‌های بزرگواری هستند که عشق خود را به آنان، و هر آن کس که آنان را دوست بدارد، اختصاص داده‌ام و با این کار به شفاعت آنان امید دارم، و چه لذت بخش و گوارا است این چنین امیدواری و رجایی!».

۲-۴- مدح امامین حسنین (ع)

ارادت کوکه‌ای به اهل بیت در ابیات ذیل به اوج رسیده و ایشان "حَسَنین" را دسته‌گل‌های باغ زهرا و حیدر، و امام حسن (ع) را سبط رسول خوانده و فرمایشات آن حضرت را شیرین چو شهد و شکر دانسته است. در بیت سوم نیز از امام حسین (ع) به عنوان نسخه برابر با امام علی تعبیر نموده که چون گوهری از معدنی گران بها بیرون آمده است.

از گلستان حضرت زهرا و حیدر یک دسته‌گل شکفت که عالم معطر است
اول حَسَن که خوانده شد از رسول به سبط کام و زبان چو شهد و کلامش چو شکر است
فرع علی و اصل علی حضرت حسین هم دُرّ و هم صدف شده مشتق و مصدر است
(کوکه‌ای، ۱۳۹۴: ۱۴)

صنوبری نیز در ابیات ذیل، ارادت خود را نسبت امامین حسنین ابراز می‌دارد و بر آنان سلام و درودی سرمدی می‌فرستد و ضمن استعمال واژه «سبط» برای امام حسین (ع) می‌گوید:

صَلَاةٌ رَبِّي عَلَيَّ أَبْنَاءِ فَاطِمَةَ مَا اسْتَيْقَطَ الطَّرْفُ مِنْ عَمَضٍ وَمَا عَمَضَا
عَلَى الْحُسَيْنِ عَلَيَّ سَبَطِ الرَّسُولِ عَلَيَّ الـ مَقْبُوضِ مُشْتَهِيَا لِلْمَاءِ إِذْ قُبِضَا
وَدِدْتُ مَنْ وَدَّ مَوْلَى الْحُسَيْنِ كَمَا رَفَضْتُ رَافِضَةً جَهْلًا بِمَا رَفَضَا

(الصنوبري، ١٩٩٨: ٢٣٣)

«دروود پروردگارم بر فرزندان فاطمه، تا آن زمان که چشمی باز و بسته گردد. درود خدا بر امام حسین (ع)؛ آن سبط رسول که جانش را در حالی گرفتند که در آرزوی نوشیدن جرعه‌ای آب بود. هر آن‌کس که مولایم حسین را دوست داشته باشد، دوست می‌دارم و هر آن‌کس را که از سر نادانی با وی دشمنی ورزد، نمی‌پذیرم.»

حمیری نیز نسبت به «سبطین» ابراز ارادت می‌کند و فضایل آنان را خارج از دایره گفتار

می‌داند:

سِبْطَانِ أُمَّهُمَا الزَّهْرَاءُ مُنْجِيَّةٌ سَادَاتِ نِسَاءِ جَمِيعِ الْعَالَمِيَّاتِ
 ابْنَا الرَّسُولِ الَّذِي جَلَّتْ فَضَائِلُهُ -إِنْ عُذِّدَ الْفَضْلُ- عَنِ جَمِيعِ الْمَقَالَتِ
 وَأَبْنَا الْوَصِيِّ الَّذِي كَانَتْ وِلَايَتُهُ حَتْمًا مِنَ اللَّهِ فِي تَنْزِيلِ آيَاتِ

(الحميري ١٩٩٩: ٦٤)

«امامین حسنین فرزندان حضرت فاطمه زهرا هستند که بر تمامی زنان جهان برتری دارد و عشق به آنان مایه رهایی است. آنان فرزندان حضرت رسول (ص) هستند که وصف کمالات ایشان از قدرت بیان خارج است. آنان هم‌چنین فرزندان امام علی (ع) هستند که موضوع ولایت ایشان به صورت حتم و یقین در آیات قرآن نازل شده است.»

حمیری در جایی دیگر نیز می‌گوید: خوش به حال آن‌کس که آل محمد (ص) را به ولایت

می‌گیرد و حسنین (ع) را به عنوان امام خویش برمی‌گزیند. سپس می‌گوید: از نسل پیامبر (ص)

گل‌های معطر و شاخه‌های پاک و زیبایی روییده‌اند که جملگی پیشوایان حق هستند:

فَطَوْبَى لِمَنْ أَمَسَى لَالِ مُحَمَّدٍ وَلِيًّا إِمَامَاهُ شُبَيْرٌ وَشَبِيرٌ
 وَمِنْ نَسَلِهِ زُهْرٌ فُرُوعٌ أَطَايِبٌ أَيْمَةٌ حَقٌّ أَمْرُهُمْ يُنْتَظَرُ

(الحميري ١٩٩٩: ٩٤-٩٥)

٣-٤- مدح سایر ائمه (ع)

کوک‌ه‌ای در ادامه قصیده وصف پیامبر (ص) به بیان صفات سایر ائمه می‌پردازد و امام زین‌العابدین (ع) را دریای سخاوت و زینت‌بخش منبر و محراب می‌نامد و توصیف جایگاه امام محمدباقر و امام موسی کاظم را برای خامه خویش میسور ندانسته و امام رضا را جوهر دین می‌داند. او هم‌چنین حضرت جواد را نوگل شکفته باغ امام رضا و امام هادی را عطر و عبیر این زمین خاکی و امام حسن عسکری را فرمانروای شرع مطهر اسلام و بالاخره امام

مهدی را سلطان هفت‌کشور [تمام دنیا] توصیف نموده و تمجید آنان را مایه شفاعت سالار محشر می‌داند. سپس کوکه‌ای بیان می‌دارد که از دریای فضایل آنان جز قطره‌ای نتوانسته است ذکر کند و برای تبیین دقیق این وضعیت می‌گوید: زبانم در توصیف ائمه مقید به شش در است و غل و زنجیر سنگینی بر زبانم بسته‌اند:

بحر کرم امام امم زین‌العابدین	به نار علم مزین محراب و منبر است
از حضرت محمدباقر چه گویمت	وصفش ز منطق و نوکِ قلمِ کی میسر است؟!*
از باقر است جعفر صادق که حضرتش	در علم چون خزینه اسرار داور است
گل غنچه حقیقت گلزار جعفری	موسای کاظم است چون او کی مصور است
از کاظم است حضرت مولی علی‌رضا	خود جوهر است هم‌عرضش جمله جوهر است
از باغ او شکفت گل حضرت جواد	یعنی محمدی که چو کبریت احمر است
زین نafe است حضرت هادی علی‌التقی	از نکه‌تش بساط زمین مشک اذفر است
آن حضرت امام حسن عسکری لقب	سر عسکر ائمه شرع مطهر است
شاه زمان، محمد مهدی منتظر	دارای تخت سلطنت هفت‌کشور است
هرچند کعبتین زبان خیال من	در وصف این ائمه مقید به ششدر است
لکن در این زمینه بهر قسم دم زدن	چون موجب شفاعت سالار محشر است

(کوکه‌ای، ۱۳۹۴: ۱۶-۱۵)

حمیری نیز در قصیده ذیل، زبان به مدح ائمه می‌گشاید و به‌مانند کوکه‌ای در یک قصیده به تمام ائمه ارادت می‌ورزد و برای هرکدام از آنان صفتی را ذکر می‌کند:

عَلَى آلِ الرَّسُولِ وَأَقْرَبِيهِ سَلَامٌ كُلَّمَا سَجَعَ الْحَمَامُ
 أَلَيْسُوا فِي السَّمَاءِ هُمْ نُجُومٌ وَهُمْ أَعْلَامٌ عَزَّ لَا يُرَامُ؟!*
 فَيَا مَنْ قَدْ تَحَيَّرَ فِي ضَلَالٍ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ هُوَ الْإِمَامُ

رَسُولُ اللَّهِ يَوْمَ غَدِيرِ حُجِّمٍ أَنَا فَبِهِ وَقَدْ حَضَرَ الْأَنَامُ
 وَتَأْنِي أَمْرِهِ الْحَسَنُ الْمَرْجَى لَهُ بَيْتُ الْمَشَاعِرِ وَالْمَقَامُ
 وَتَأْلُفُهُ الْحُسَيْنُ فَلَيْسُ يَخْفَى سَنَا بَدْرٍ إِذَا اخْتَلَطَ الظَّلَامُ
 وَرَابِعُهُمْ عَلِيُّ ذُو الْمَسَاعِي بِهِ لِلدِّينِ وَالدُّنْيَا قِيَامُ
 وَخَامِسُهُمْ مُحَمَّدٌ ارْتِضَاهُ لَهُ فِي الْمَأْتِرَاتِ إِذَا مَقَامُ
 وَجَعْفَرٌ سَادِسُ التُّجَيَّاءِ بَدْرٌ بِبَهَجَتِهِ زَهَا الْبَدْرُ التَّمَامُ
 وَمُوسَى سَابِعٌ وَلَهُ مَقَامٌ تَقَاصَرَ عَنْ أَذَانِيهِ الْكِرَامُ
 عَلِيُّ تَامِنٌ وَالْقَبْرُ مِنْهُ بِأَرْضِ الطُّوسِ إِنْ فَخَطُوا زُهَامُ
 وَتَاسِعُهُمْ طَرِيدٌ بَنِي الْبَغَايَا مُحَمَّدٌ الرَّكِيُّ لَهُ حِسَامُ
 وَعَاشِرُهُمْ عَلِيُّ وَهُوَ حِصْنٌ يَحْنُ لِفَقْدِهِ الْبَلْدُ الْحَرَامُ
 وَحَادِي الْعَشْرِ مِصْبَاحُ الْمَعَالِي مُنِيرُ الضُّوءِ الْحَسَنُ الْهُمَامُ
 وَتَأْنِي الْعَشْرِ حَانَ لَهُ قِيَامُ مُحَمَّدٍ الرَّكِيُّ بِهِ اعْتِصَامُ
 سَيِّظُهُرٌ عَاجِلًا نُورًا خَفِيًّا وَيَسْتَأْئِقُ الْأُمُورَ بِهِ انْتِظَامُ

(الحميري ١٩٩٩: ١٧١-١٦٧)

«سلام و درود خداوند بر خانواده پیامبر (ص) تا آن زمان که کیوتر ناله سرکند. آنان ستارگان آسماناند و نماد عزت و سربلندی می‌باشند و هیچ‌کسی در این زمینه به پیشان نمی‌رسد. ای آن‌کس که در گمراهی و ضلالت سرگردانی! [برخیز که] امیرالمؤمنین امام و پیشواست. رسول خدا در روز غدیر خم که مردم زیادی حاضر شده بودند، دستش را بالا برد. دومین امام و پیشوا، حضرت حسن است که «مقام» و «مشعرالحرام» آرزوی دیدار وی را دارند. سومین امام و پیشوا، حضرت حسین است که به‌مانند ماهِ شَبِ چهارده در تاریکی می‌درخشید. چهارمین امام و پیشوا، حضرت علی بن‌الحسین است که دارای تلاش و کوشش فراوان در خدمت به دین است و قوام و دوام دین و دنیا به وی بستگی دارد. پنجمین امام و پیشوا، امام محمدباقر است که در آثار و روایات، مقام رفیعی برای وی ذکر شده است. امام جعفر نیز ششمین نجیب‌زاده است که درخشش ماهِ شَبِ چهارده از درخشش رخسار زیبای اوست. هفتمین امام و پیشوا، امام موسی کاظم است که ارجمندان از نزدیک شدن به مقام وی عاجز و ناتوان‌اند. هشتمین امام و پیشوا، امام علی بن موسی‌الرضا است که قبرش در طوس است و به هنگام قطعی و خشک‌سالی منبع برکت و فراخی بوده است. نهمین امام و پیشوا، محمد نفس‌زکیه است که توسط باغبان و متجاوزان از زادگاهش بیرون رانده شد. دهمین امام و پیشوا، علی‌التقی است که در قدرت و استحکام به‌مانند

قلعه بود و سرزمین حرام [مکه] در نبودن وی می‌نالید. یازدهمین امام و پیشوا، [امام حسن عسگری است که] که همانند چراغی پرفروغ، راه تعالی را منور می‌سازد و نمونه کامل حُسن و زیبایی و بزرگواری است. دوازدهمین امام و پیشوا، محمدمهدی است که نزدیک است قیام کند و همه باید به او اعتصام نماییم. به زودی نور وجود مبارک ایشان آشکار می‌شود و امور جامعه به واسطه ایشان سامان می‌یابد».

صنوبری نیز در قصیده ذیل، به بهترین نحو ممکن به تمجید از اهل بیت می‌پردازد:

هَوَى بَنِي هَاشِمٍ فَرَضٌ وَأَقْوَمُنَا عَلَى السَّبِيلِ الْأُولَى قَامُوا بِمَا فُرِضَا
 إِنْ أَعْرَضَ حُبُّ أَصْحَابِ الْكِسَاءِ أَجِدُ حُبِّيهِمْ جَوْهَرًا فِي الْقَلْبِ لَا عَرَضَا
 هُمْ الْخُصُونُ الْخُصُونَ الْعَزَّ آوَنَةٌ إِذَا امْرُوءٌ لَمْ يَجِدْ حِصْنًا وَلَا رَيْضَا
 قَوْمٌ بِفَضْلِهِمْ صَحَّ الزَّمَانُ لَنَا حَتَّى إِذَا مَا عَدِمْنَا فَضْلَهُمْ مَرَضَا
 أَضَحَّتْ مَحَاسِنَ دُنْيَانَا وَقَدْ قُبِحَتْ مِنْ بَعْدِهِمُ الْمَذَائِقُ الْخُلُوقُ قَدْ حَمَضَا

(الصنوبری، ۱۹۹۸: ۲۳۲-۲۳۴)

«عشق به بنی‌هاشم، بر ما فرض است و راست‌ترین ما بر راه پیشینیانمان همانان هستند که به آنچه فرض گردانده شده است، عمل نمایند. عشق به آل کسا در قلب من جوهر است نه عَرَض. هرگاه که آدمی پناهگاهی را نیابد، آنان دژ افتخار و قلعه عزت هستند. آنان کسانی بودند که روزگار ما با وجود پربرکتشان سامان‌یافته بود و از زمانی که آنان نیستند روزگار ما نیز بیمار شده است. آن بزرگواران مایه زیبایی دنیای ما بودند و پس از آنان ذائقه شیرین ما نیز تلخ گشته است».

۵. نتیجه‌گیری

با پژوهش در اشعار مدحی کوکه‌ای درباره اهل بیت، نتایجی به شرح ذیل به دست آمد: چنین به نظر می‌آید که شعرای کُرد مُکریان، در نهادینه کردن ارادت به اهل بیت، نقش بسزایی داشته‌اند و از آنجاکه کوکه‌ای تابع مذهب امام شافعی و ایشان نیز از شیفتگان اهل بیت بوده است، این امر می‌تواند یکی از عوامل عشق کوکه‌ای به اهل بیت باشد. توصیف مفصل اهل بیت (ع) در اشعار ملا معروف ریشه در ارادت فراوان ایشان به این خاندان پاک دارد، به

همین جهت او بیشتر اشعارش را وقف بیان فضایل اهل بیت کرده است. از دیوان وی چنین دیده می‌شود که آنان را از روی صفای دل مدح کرده است نه برای مال‌اندوزی و کسب مقام و منزلت. مهم‌ترین سرچشمه‌های عربی مدح اهل بیت در دیوان کوکه‌ای، اشعار «سید حمیری، دعبل خزاعی و ابوبکر صنوبری» است. شاید دلیل این امر تسلط کامل کوکه‌ای بر زبان و ادبیات عربی و آشنایی ایشان با متون نظم و نثر دوره‌های مختلف عربی بوده است، چراکه در حوزه‌های علمی آن روزگار منطقه مکریان، اشعار دوره‌های مختلف عربی تدریس می‌شده است. تجلی جایگاه اهل بیت در اشعار کوکه‌ای در قالب مدح و ذکر مناقب آنان آمده است. کوکه‌ای از میان اهل بیت (ع) بیشترین توجه را به امام علی (ع) داشته است، و سایر ائمه کرام نیز در ردیف‌های بعدی قرار می‌گیرند و هریک از این بزرگواران ابیاتی را در دیوان وی به خود اختصاص داده‌اند. در قصاید مدحی، به ویژگی‌های آن بزرگواران مانند عدالت، اخلاق نیکو، بخشش، امید به شفاعت آنان و . . . و حوادث مرتبط با آنان از قبیل فتح خیبر، مسئله غدیر و غیره اشاره شده است.

منابع و مأخذ

قرآن کریم

نهج البلاغه

الف) عربی

- ابن الأثیر، أبو الحسن علی بن أبی الکرّم (۱۹۹۴م)، *أسد الغابة في معرفة الصحابة*، المحقق: علی محمد معوض - عادل أحمد عبد الموجود، ط ۱، بیروت، دارالکتب العلمیة.
- ابن شاهین: أبو حفص عمر بن أحمد، (۱۹۹۵م)، *شرح مناهب أهل السنة، ومعرفة شرائع الدين والتمسك بالسنن*، المحقق: عادل بن محمد، ط ۱، مؤسسة قرطبة.
- الألوسی، شهاب‌الدین، (۱۴۱۵ق)، *روح المعاني في تفسير القرآن العظيم والسبع المثاني*، المحقق: علی عبدالباری عطیة، ط ۱، بیروت، دارالکتب العلمیة.
- حلبی، نورالدین، (۱۴۲۲ق)، *السيرة الحلبیة*، ط ۱، بیروت، دارالکتب العلمیة.
- الحمیری، السید، (۱۹۹۹م)، *دیوان*، شرح و تقدیم: ضیاء حسین الأعلمی، ط ۱، بیروت، مؤسسة الأعلمی.
- الخزاعی، دعبل، (۱۹۹۴م)، *دیوان*، شرح: حسن حمد، ط ۱، بیروت، دارالکتب العربی.

- الخطیب البغدادي، أحمد بن علي أبو بكر، (١٤١٧ق)، *تاریخ بغداد و ذیولہ*، دراسة و تحقیق: مصطفى عبد القادر عطا، ط ١، بیروت، دارالکتب العلمیة.
- الصنوبری، أحمد، (١٩٩٨م)، *دیوان*، شرح: إحسان عباس، ط ١، بیروت، دارصادر.
- فقیه، محمدحسن، (١٤١٨ق)، *الموسوعة الكبرى فی غزوات النبی الاعظم*، ط ١، بیروت، مؤسسه الفقیه.
- مجلسی، محمد باقر، (١٤٠٣ق)، *بحار الأنوار*، ط ٢، بیروت، مؤسسه الوفاء.
- النسائی، أحمد بن شعيب، (١٩٨٦م) *المجتبی من السنن*، تحقیق: عبدالفتاح أبو غدة، ط ٢، حلب، مکتب المطبوعات الإسلامیة.
- النسابوری، الحاکم، (١٩٩٠م)، *المستدرک علی الصحیحین*، تحقیق: مصطفى عبد القادر عطا، ط ١، بیروت، دارالکتب العلمیة.

ب) فارسی و کُردی

- دهشتی، عوسمان، (٢٠٠٩م)، *شعری ناوچه‌ی موکریان نیوه‌ی به‌کمی سه‌ده‌ی بیستم*، سلیمانی، مهلبه ندی کوردولوجی.
- کوکه‌ای، ملا معروف، (١٣٨٧ش)، *دیوانی مه لا مارفی کوکه‌ای*، مهاباد، ماه‌پاره لاهیجانی.
- کوکه‌ای، ملا معروف، (١٣٩٤ش)، *دیوانی مه لا مارفی کوکه‌ای*، مهاباد، ماه‌پاره لاهیجانی.
- محمودی، فرج‌الله، (١٣٧٥ش)، *جغرافیای ایران*، دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی، تهران، نشر ایران.
- معتمدی؛ مهین دخت، (١٣٦٨ش)، *نقشی از مولانا خالد نقشبندی و پیروان طریقت او*، چاپ اول، تهران، پازنگ.

ج) مقالات

- خضری، سعید، (١٣٨٨ش)، «جغرافیای تاریخی موکریان در چهار سده اخیر»، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، ش ٩٢، (از ١٥٥٧ تا ١٥٣٥).

Sources and references:

Holy Quran

Nahj al-Balagha

A) Arabic

- Ibn Al-Atheer, Abu Al-Hasan Ali bin Abi Al-Karam (1994 AD), *The Lion of the Jungle in the Knowledge of the Companions*, edited by: Ali Muhammad Moawad - Adel Ahmed Abdel Mawjoud, 1st edition, Beirut, Dar Al-Kutub Al-Ilmiyyah.
- Ibn Shaheen: Abu Hafs Omar bin Ahmed, (1995 AD), *explaining the doctrines of the Sunnis, knowing the laws of religion and adhering to the Sunnahs*, edited by: Adel bin Muhammad, 1st edition, Cordoba Foundation.
- Al-Alusi, Shihab al-Din, (1415 BC), *The Spirit of Meanings in the Interpretation of the Great Qur'an and the Seven Mathanis*, edited by: Ali Abd al-Bari Atiya, 1st Edition, Beirut, Dar al-Kutub al-Ilmiyyah.
- Halabi, Nour al-Din, (1422 BC), *Al-Sira Al-Halabiyya*, 1st Edition, Beirut, Dar Al-Kutub Al-Ilmiyyah.
- Al-Himyari, Al-Sayyid, (1999 AD), *Diwan*, explained and presented by: Dhia Hussein Al-Alami, 1st Edition, Beirut, Al-Alami Foundation.
- Al-Khuzai, Debel, (1994 AD), *Diwan*, commentary by: Hassan Hamad, 1st Edition, Beirut, Dar Al-Kitab Al-Arabi.
- Al-Khatib Al-Baghdadi, Ahmed bin Ali Abu Bakr, (1417 BC), *History of Baghdad and its Aftermath*, study and investigation: Mustafa Abdul Qadir Atta, 1st Edition, Beirut, Dar Al-Kutub Al-Ilmiyyah.
- Al-Soubari, Ahmed, (1998 AD), *Diwan*, Sharh: Ihsan Abbas, 1st Edition, Beirut, Dar Sader.
- Faqih, Muhammad Mohsen, (1418 A. H.), *The Great Encyclopedia on the Battles of the Greatest Prophet*, 1st Edition, Beirut, Al-Faqih Foundation.
- Majlisi, Muhammad Baqir, (1403 BC), *Bihar Al-Anwar*, 2nd Edition, Beirut, Al-Wafa Foundation.
- Al-Nasa'i, Ahmad bin Shuaib, (1986 AD) *Al-Mujtaba from Al-Sunan*, edited by: Abdel Fattah Abu Ghada, 2nd Edition, Aleppo, Islamic Publications Office.
- Al-Naysaburi, Al-Hakim, (1990 AD), *Al-Mustadrak on the Two Sahihs*, edited by: Mustafa Abdul Qadir Atta, 1st Edition, Beirut, Dar Al-Kutub Al-Ilmiyyah.

B) Persian and Kurdish

- Dashti, Osman, (2009), *Poetry of the Mukrian region of the 30th century*, Soleimani, Cordology Center.
- Kokei, Mullah Maarouf, (1387), *Diwani MaLa Marfi Kokei*, Mahabad, Mahpareh Lahijani.
- Kokei, Mullah Maarouf, (1394), *Diwani MaLa Marfi Kokei*, Mahabad, Mahpareh Lahijani.
- Mahmoudi, Farajollah, (1375), *Geography of Iran*, Office of Planning and Authoring of Textbooks, Tehran, Iran Publishing.
- Motamedi, Mahin Dekht, (1368), *a portrait of Maulana Khalid Naqshbandi and his followers*, first Edition, Tehran, Pazhang.

C. Articles

- Khezri, Saeed, (1388), "*Historical geography of Mukrian in the last four centuries*", Geographical Research Quarterly, p. 92, (from 1557 to 1535).

المصادر الشعرية العربية لشعراء إقليم مکریان في مدح أهل البيت، "الملا معروف کوکهای" نموذجاً

نوع المقالة: أصيلة

قادر قادري*

أستاذ مساعد، قسم اللغة العربية وآدابها، جامعة پیام نور، طهران، إيران

الملخص

لا شك أن الاهتمام بالقيم الدينية قد أثرى تراثنا الثقافي عبر التاريخ. ففي هذا المجال، كان حب محمد (ص) وأهل بيته متجذراً منذ زمن بعيد بين الشعب الكردي المسلم، ولطالما كان شعراء منطقة مکریان بمركزية مهاباد يزينون قصائدهم بمدح أهل البيت (ع) وذكر فضائلهم. الملا معروف كوكهای (۱۳۲۴-۱۲۵۳ ش) هو أحد الشعراء المعاصرين في هذه المنطقة، والذي زين شعره باسم الرسول الكريم والأئمة (ع) وكتب فيهم العديد من القصائد والمقطوعات؛ فمدح أهل البيت (ع) وعبر عن حبه لهم وعمّا يليق بمكانتهم الرفيعة. في هذا المقال، وبطريقة وصفية تحليلية وبالاعتماد على المنهج الجمالي في الأدب المقارن يتم البحث عن مكانة أهل البيت (ع) في قصائد الشاعر وعرض مواضيع مؤثرة من الأدب الملتزم وصور جميلة لمنظر آل البيت وإظهار جانب من فضائلهم ويُطرق إلى موضوعات مثل مكانة الإمام علي، فضائل الأئمة، غزوة خيبر، قضية الغدير، التوسل بأهل البيت. أهم نتائج البحث تُظهر أنّ إخلاص كوكهای لأهل البيت كان تفانيًا صادقًا وتعبيرًا عن الحب الخالص لآل بيت نبي الإسلام. كما تُظهر الدراسة أن التعبير عن الإخلاص للإمام علي (ع) أكثر شيوعاً في أشعار كوكهای، وأنّ الشاعر قد تأثر كثيراً بأشعار السيد الحميري ودعبل الخزاعي وأبي بكر الصنوبري في مدح أهل البيت.

الكلمات الرئيسية: الملا معروف كوكهای، أهل البيت (ع) شعر الكرد الحديث، مکریان، مهاباد، المدح.

